

Η θεατρική κριτική κατά τη διάρκεια της Κατοχής. Η περίπτωση του Λέοντος Κουκούλα

Κατερίνα Καρρά

Περίληψη: Ο Λέων Κουκούλας ήταν ένας θεατρικός κριτικός που ενεπλάκη σε κορυφαία πολεμικά γεγονότα και συνέδεσε την πολιτιστική του δράση με αυτά. Κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου ήταν ένας από τους 7.000 Έλληνες αιχμαλώτους του Γκέριντς. Στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο αρθρογραφούσε στην *Πρωία* και στα *Πειραιϊκά Γράμματα* και στη συνέχεια ανέλαβε τη διεύθυνση του Κρατικού Θεάτρου Θεσσαλονίκης. Φαίνεται λοιπόν, πως, αν και ενταγμένος στο ΕΑΜ, θεωρούνταν από τους Γερμανούς ως ένας διανοούμενος διατεθειμένος φιλικά απέναντί τους, που θα μπορούσε να συνεργαστεί με γερμανικές αρχές για τη διοίκηση του Κρατικού Θεάτρου. Ενδιαφέρει να δει κανείς αν στον δημόσιο λόγο του απεικονίζεται αυτή η "φιλογερμανική" στάση του ή όχι, αν επιλέγει με τις θεατρικές κριτικές του να συνταχθεί με τα νέα ρεύματα (Θέατρο Τέχνης) ή αποσιωπά τάσεις ανανέωσης σε μια προσπάθεια να διατηρηθεί το στάτους κβο της Εθνικής Σκηνής.

Λέξεις-κλειδιά: Κριτική, Κατοχή, Θέατρο Τέχνης, Εθνικό Θέατρο, Λέων Κουκούλας

Ο Λέων Κουκούλας (1894-1967) είναι μια πολύπλευρη προσωπικότητα των ελληνικών γραμμάτων, που συνδύαζε την κριτικογραφία στις εφημερίδες και στα περιοδικά με τη μετάφραση, το δοκιμιακό λόγο αλλά και τη συμμετοχή στη θεατρική πράξη. Πρόσφατα έχει εκδοθεί μια μελέτη για το μεταφραστικό του έργο σε σχέση με τον Ίψεν, η οποία διασαφηνίζει και κάποια βιογραφικά του στοιχεία (Σταυρακοπούλου, 2023). Ωστόσο, η προσωπικότητα και η πολυσχιδής δράση του δεν έχει απασχολήσει ιδιαίτερα την ερευνητική κοινότητα. Εξάιρεση αποτελεί η μελέτη της Σταυρακοπούλου και ένα κεφάλαιο στη γνωστή μελέτη της Γεωργοπούλου για τη θεατρική κριτική στον Μεσοπόλεμο (Γεωργοπούλου, 2022). Η παρούσα ανακοίνωση στοχεύει να προσθέσει κάποια στοιχεία για το κριτικό έργο και τη βιογραφία του, εστιάζοντας κυρίως στην εποχή της Κατοχής.

Έχει ενδιαφέρον να εξετάσει κανείς τον Λέοντα Κουκούλα ως θεατρικό κριτικό κατά τη διάρκεια της Κατοχής, γιατί ήταν ένας Έλληνας λόγιος που ενεπλάκη σε κορυφαία πολεμικά γεγονότα και συνέδεσε την πολιτιστική του δράση με αυτά. Κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου ήταν ένας από τους 7.000 Έλληνες αιχμαλώτους του Γκέριντς. Η ιδιόρρυθμη τριετής ομηρία-παράδοση του Δ΄ Σώματος Στρατού στους Γερμανούς (Αλεξάτος, 2010) τού επέτρεψε να βελτιώσει τη γερμανική γλώσσα, την οποία ήδη γνώριζε, να συμμετάσχει με μια σειρά από άρθρα και χρονογραφήματα στην εφημερίδα *Ελληνικά φύλλα* του Γκέριντς,³ αλλά και να εντρυφήσει στην ιδιοσυγκρασία του γερμανικού λαού για τον οποίο έγραψε ένα βιβλίο, όπου τον σύγκρινε με τον ελληνικό, τονίζοντας «τον θετικισμό των Γερμανών» σε αντίθεση με «την υπεραισθησίαν και μαλθακότητα των Ελλήνων [...], οι οποίοι υποτάσσονται στο ένστικτον», την αδυναμία τους να

³ Για την επισήμανση της συμμετοχής του Λέοντος Κουκούλα στην εφημερίδα ευχαριστώ πολύ τη φοιτήτρια του Τμήματος Θεατρικών Σπουδών Αντιγόνη Πηλιανίδου η οποία στο πλαίσιο προπτυχιακής της εργασίας, αποδελτίωσε την περιοδική έκδοση *Ελληνικά Φύλλα*.

λειτουργούν ως ομάδα: «είναι καλοί ως άτομα, αλλ' όχι και ως σύνολον»,» ενώ οι Γερμανοί «κατέχουν το μυστικόν του συνολικώς δραν». Τότε ο Κουκούλας ήταν 23 χρονών και απ' ότι φαίνεται θαύμαζε τις αρετές των Γερμανών, τις οποίες απέδιδε περισσότερο στη «διαπαιδαγωγήσιν του γερμανικού λαού και τη φροντίδα της γερμανικής πολιτείας». Στο βιβλίο του, που εκδόθηκε στα γερμανικά εκφράζει διάφορες απόψεις εξαιρετικά δημοφιλείς στους τότε εμπόλεμους Γερμανούς, όχι μόνο για τις αρετές τους αλλά και για την ιδεολογία τους, δικαιολογώντας τον πόλεμο ως ένα μέσο κοινωνικής ισορροπίας: «ο σοσιαλισμός είναι ωραία ιδέα, μα θα την φέρει η εξέλιξη και ο χρόνος. Ως τη στιγμή εκείνη την άδηλη, ο πόλεμος θα είναι το αναγκαιότερο από τα κακά, ότι [αυτός] θα διατηρήσει την υπάρχουσαν ισορροπία» (Α., 1918, 3).⁴

Με την επιστροφή τους στην Ελλάδα όλοι οι «Γκερλιτσίωτες» συγκρότησαν μια διακριτή κατηγορία «μεταφοράς γερμανικών προτύπων και ιδεών στο ελληνικό έδαφος», αλλά η κληρονομιά του Γκέρλιτς στιγμάτισε τους περισσότερους και τους ενοχοποίησε (Δορδανάς, 2020). Πολλοί στη δεκαετία του 1920 επέστρεψαν στη Γερμανία για να σπουδάσουν ή να εργαστούν. Ο Κουκούλας σπούδασε ξένες γλώσσες και απέκτησε θεωρητική κατάρτιση, μεταξύ άλλων, στο Βερολίνο, στη Λειψία και στο Μόναχο (Σταυρακοπούλου, 2023).

Ο στιγματισμός έγινε ακόμα πιο έντονος, κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Τότε κάποιοι από αυτούς συνεργάστηκαν με τους Γερμανούς, οι οποίοι άλλωστε τους αναζήτησαν επισταμένως διαθέτοντας λίστες με τα ονόματά τους. Στην Κατοχή, ο Κουκούλας συνέχισε να αρθρογραφεί στην *Πρωία*, διατηρώντας τη στήλη της θεατρικής κριτικής που διατηρούσε και στον Μεσοπόλεμο (Γεωργοπούλου, 2022). Διαδέχτηκε επίσης τον Μιχαήλ Ροδά στη στήλη θεατρικής κριτικής στα *Πειραϊκά Γράμματα* και ανέλαβε τη διεύθυνση του Κρατικού Θεάτρου Θεσσαλονίκης (Αγγελόπουλος, 2021). Φαίνεται λοιπόν, πως, αν και, όπως δηλώνεται ήταν ενταγμένος στο ΕΑΜ (Σταυρακοπούλου, 2013), η πρότερη μεταφορά του στο γερμανικό στρατόπεδο Γκέρλιτς, μεταφορά που στην Ελλάδα θεωρήθηκε από πολλούς προδοσία, καθώς και η έκδοση του βιβλίου του για τις αρετές του γερμανικού λαού, είχαν ως αποτέλεσμα να θεωρείται από τους Γερμανούς ως ένας διανοούμενος διατεθειμένος φιλικά απέναντί τους, που θα μπορούσε να συνεργαστεί με τις γερμανικές αρχές για τη διοίκηση ενός Κρατικού Θεάτρου.

Έχει ενδιαφέρον να εξετάσει κανείς τις κριτικές του αυτή την περίοδο, προκειμένου να διαπιστώσει, αν στον δημόσιο λόγο του απεικονίζεται μια “φιλογερμανική” στάση ή όχι, αν επιλέγει να συνταχθεί με τα νέα ρεύματα ή αποσιωπά τάσεις ανανέωσης σε μια προσπάθεια να διατηρηθεί η κυριαρχία της Εθνικής Σκηνης, που αυτή την εποχή σε μεγάλο βαθμό ακολουθεί τα προτάγματα του Γερμανού κατακτητή και λειτουργεί σε ασφυκτικά πλαίσια (Μιχαλόπουλος, 2018). Επικεντρώνομαι κυρίως στην αντιμετώπιση εκ μέρους του του Θεάτρου Τέχνης, που αυτή την εποχή αποτελεί τον πόλο ανανέωσης στη θεατρική πράξη. Αφορμή άλλωστε για την ανακοίνωση στάθηκε η επαναδημοσίευση μιας δημόσιας επιστολής διαμαρτυρίας του Κάρολου Κουν ενάντια στις επιθέσεις του Λέοντος Κουκούλα στον θίασό του το καλοκαίρι του 1943 (Γλυτζουρή, 2016).

Σε αυτή την επιστολή του ο Κουν υπεραμύνεται των θέσεών του για μια πραγματική «επανάσταση εναντίον του ελληνικού θεατρικού κατεστημένου» και είναι ιδιαίτερα μαχητικός

⁴ Τα αποσπάσματα προέρχονται από την κριτική παρουσίαση του βιβλίου *Γράμματα από τη Γερμανία στα Ελληνικά Φύλλα* (Α., 1918). Το ίδιο το βιβλίο δεν έγινε δυνατό να εντοπιστεί, παρά τη σχετική έρευνα, στους ηλεκτρονικούς καταλόγους των Εθνικών Βιβλιοθηκών της Αυστρίας και της Γερμανίας. Σύμφωνα με τη βιβλιοκρισία το βιβλίο είχε εκδοθεί στα γερμανικά.

απέναντι στις επιθέσεις του Κουκούλα. Σχολιάζει την αντιφατική στάση του κριτικού να επικρίνει συστηματικά τους ηθοποιούς του σχήματός του, και όταν, ως νέος διευθυντής του Κρατικού Θεάτρου στη Θεσσαλονίκη, προτίθεται να προσλάβει κάποιους ηθοποιούς, να προκρίνει εκείνους που συστηματικά κατηγορούσε για απειρία. Ο Κουκούλας απαντά δυο τουλάχιστον φορές στην επιστολή του Κουν, αμέσως μετά στα *Αθηναϊκά Νέα*, όπου επαναλαμβάνει τα σχετικά με τις υποκριτικές ατέλειες των ηθοποιών ως αποτέλεσμα της κακής διδασκαλίας του Κουν και όχι ως έλλειψη ταλέντου. Λίγο αργότερα στην τελευταία του κριτική για το Θέατρο Τέχνης αυτήν την περίοδο, αποδίδει τη διαμαρτυρία του Κουν σε «εγνωσμένη παιδικότητα» και «πικρία» (Κουκούλας, 1943γ).

Ο Κουκούλας διατηρώντας στήλη κριτικής σε δύο έντυπα τη θεατρική περίοδο 1942-1943, περίοδο εμφάνισης του νέου θεατρικού σχήματος, γράφει συνολικά, αρχής γενομένης από την κριτική του στην παράσταση της *Αγριόπαπιας* (Κουκούλας, 1942α) 44 κριτικά σημειώματα στην *Πρωία* για ισάριθμες θεατρικές παραστάσεις. Τα 10 αφορούν τον θίασο Κατερίνας, 9 το Θέατρο Τέχνης, 7 τον θίασο Μουσούρη, 6 τον θίασο Κοτοπούλη, 3 τον θίασο Μιράντας – Παππά, 3 το Εθνικό Θέατρο, 3 τον θίασο Μιράντας, 3 το «Θέατρο Αθηνών» του Κωστή Μπασιτιά. Ασχολείται μόνο με τους θιάσους πρόζας και καθόλου με το μουσικό θέατρο, παρόλο που ο ίδιος ήταν μεταφραστής λιμπρέττων οπερέτας κατά τον Μεσοπόλεμο. Στο περιοδικό *Πειραιϊκά Γράμματα* υπογράφει σε 9 τεύχη του περιοδικού 23 κριτικά σημειώματα, όπου κρίνει τις ίδιες παραστάσεις με εκείνες για τις οποίες γράφει κριτική στην εφημ. *Πρωία* του έτους 1943, αφιερώνοντας παράλληλα ένα εκτενές τμήμα ενός κριτικού σημειώματος στη συνολική προσπάθεια του Θεάτρου Τέχνης, ένα στο *Πιάνο* του Βασίλη Ρώτα που εκείνη την εποχή γνώρισε έκδοση και ένα στα 35χρονα του Γρηγόριου Ξενόπουλου. Συγκριτικά, ο χώρος που αφιερώνει στις κριτικές του στις παραστάσεις του Θεάτρου Τέχνης είναι ο μεγαλύτερος.

Δεν μπορεί να πει κανείς λοιπόν ότι αποσιωπά τις τάσεις ανανέωσης.⁵ Ίσα-ίσα γράφει κριτική για όλες τις παραστάσεις του Θεάτρου Τέχνης της περιόδου 1942-1943,⁶ και μάλιστα διπλή φορά τόσο στην *Πρωία* όσο και στα *Πειραιϊκά Γράμματα*. Αντίστοιχο ενδιαφέρον φαίνεται να δείχνει για τον θίασο της Κατερίνας Ανδρεάδη, την οποία συστηματικά επιδοκιμάζει, αν και σε μικρότερα σημειώματα, ενώ για το Εθνικό Θέατρο, παρόλο που θεωρεί τη δημιουργία εθνικής παράδοσης μέσω της ερμηνείας του αρχαίου δράματος αυτό που θα έπρεπε να είναι ο σκοπός «όχι μόνο της καλλιτεχνικής, αλλά και της φυλετικής φιλοδοξίας όλων των θεατρικών παραγόντων του τόπου» (Κουκούλας, 1943β), διατύπωση που ξενίζει παραπέμποντας στις ναζιστικές θεωρίες περί φυλής, αφιερώνει μόλις τρία κριτικά σημειώματα. Η κλασικιστική εμμονή του Κουκούλα, ο οποίος σταθερά στον Μεσοπόλεμο στήριζε τις επιλογές του Εθνικού Θεάτρου, τώρα δεν βρίσκει αντίκρισμα στις σκηνοθεσίες έργων του, αφού ο Δημήτρης Ροντήρης έχει παραιτηθεί από το Εθνικό. Ο Κουκούλας, όντας καθηγητής Ιστορίας Θεάτρου στη δραματική σχολή του Δημήτρη Ροντήρη (Κουκούλας 1942), σαφώς γνωρίζει τα πράγματα και τις αιτίες της απομάκρυνσής του εκ των έσω και αντιδρά με τη σιωπή του στις παραστάσεις του Εθνικού Θεάτρου. Παρουσιάζει τις παραστάσεις του, και, κυρίως, εξάρει τις υποκριτικές δυνατότητες των πρωταγωνιστών και

⁵ Α.χ. ο Σπύρος Μελάς που υπέγραφε τη στήλη θεατρικής κριτικής στην εφημ. *Καθημερινή* δεν γράφει κριτική για όλες τις παραστάσεις του Θεάτρου Τέχνης κρατώντας μια υποπτη σιωπή, ιδιαίτερα αν λάβει κανείς υπόψη του ότι δεν γράφει κριτική ούτε για το έργο του Γιώργου Σεβαστίκογλου, ενός νέου δραματουργού που υποσχόταν ανανέωση στην ελληνική δραματουργία (Καρρά, 2011)

⁶ *Αγριόπαπια* και *Ρόσμερσχαλμ* του Henrik Ibsen, Σουάνεβιτ του August Strindberg, *Έτσι είναι αν έτσι νομίζετε* και *Ο άνθρωπος, το κτήνος και η αρετή* του Luigi Pirandello, *Κωνσταντίνου και Ελένης* του Γιώργου Σεβαστίκογλου, *Το πρώτο έργο της Φάννυ* και *Δεν μπορείς να ξέρεις* του Bernard Shaw, *Δεν φταίει το αστέρι μας* του James Barrie.

πρωταγωνιστριών του, όπως της Ελένης Παπαδάκη (Κουκούλας, 1943γ) και της Βάσως Μανωλίδου (Κουκούλας, 1943α).

Όσον αφορά το Θέατρο Τέχνης, επαινεί σχεδόν πάντα τις επιλογές του ρεπερτορίου του θιάσου⁷ αλλά σε όλες τις κριτικές του στηλιτεύει τη σκηνοθετική ικανότητα του Κάρολου Κουν ως προς την καθοδήγηση των ηθοποιών και στη δημιουργία ατμόσφαιρας. Κυρίως επικρίνει την επιλογή του Κουν να στηριχθεί σε αρχάριους νέους ηθοποιούς «χτεσινά παιδιά» (Κουκούλας, 1942γ) και χαρακτηρίζει τις παραστάσεις του Θεάτρου Τέχνης στα όρια του ερασιτεχνισμού (Κουκούλας, 1942β). Θέατρο Τέχνης και άπειροι νιόβγαλτοι ηθοποιοί είναι για εκείνον παράδοξο σχήμα, παρόλο που παραδέχεται πως ο Κουν διαπνέεται από μια φανατική πίστη στο ιδανικό του θεάτρου και έχει την ικανότητα να διοχετεύει αυτή την πίστη στα «φιλότιμα παιδιά που μάζεψε γύρω του». Ωστόσο, δεν παραδέχεται τη διδασκαλία του και καταδικάζει την απουσία τεχνικής με αποτέλεσμα οι μαθητές να μιμούνται τον δάσκαλό τους. «Για την ώρα τραυλίζουν, σαν τα γιαβριά, τα σφυρίγματα του πατέρα τους» (Κουκούλας, 1943ε, 95). Για να επιτείνει την εντύπωση σε ό,τι λέει, αναφέρει ως παράδειγμα την αγάπη του Κουν να μιλάει σιγά ως ένδειξη εσωτερικότητας. Η σιγανή ομιλία και η ιδιάζουσα άρθρωσή του, συνιστούν, κατά τη γνώμη του, την προσωπικότητά του ως ηθοποιού. «Αι, λοιπόν, αν εξαιρέσει κανείς τους ηθοποιούς που συνεργάζονται μαζί του και που βρήκαν τρόπο να εκφράζονται με τα προσωπικά ο καθένας μέσα του, όλοι οι άλλοι νέοι συνεργάτες του κ. Κουν μιλούν σιγά και με την ίδια ξενική προφορά κι ελαττωματική άρθρωση» (Κουκούλας, 1943ε, 95). Δεν διστάζει τέλος να υπενθυμίζει την αυθεντία του όσον αφορά τον Ίψεν και να συμβουλεύει τον «πλανημένο» Κουν ως προς την ερμηνεία του: «Στο κεφάλαιο της ερμηνείας του Ίψεν διαφωνούμε ριζικά με τον κ. Κουν, επειδή εννοεί να κάνει μεταφυσική εκεί που για μας υπάρχει η ζωή στην ωμότερη εκδήλωσή της, επειδή προσπαθεί θεληματικά να ντύσει με μυστήριο ό,τι είναι απλό και φωτεινό, ενισχύοντας έτσι την πλανημένη αντίληψη των πολλών πως ο Ίψεν είναι σκοτεινός και αινιγματικός» (Κουκούλας, 1943δ, 2). Επεκτείνει μάλιστα τις συμβουλές του ως προς τη σκηνοθεσία και σε άλλα έργα (Κουκούλας, 1943ια) και τονίζει τη γνώση εκ μέρους του της ιστορίας του θεάτρου και της σκηνοθεσίας, συγκρίνοντας τον Κουν με τον Οικονόμου.

Συχνά καταλήγει στις κριτικές παραλληλίζοντας τις παραστάσεις του με εκείνες «μιας επίδειξης πειραματικού σχολείου», σχόλιο που έχει πρωτοκάνει ήδη από την παράσταση της *Αγριόπαπιας* (Κουκούλας, 1942α και 1943ε). Μιλά για έναν «τόνο ανεξήγητα αινιγματικό κι μυστηριώδη», «μια ατμόσφαιρα σχεδόν γκραν-γκινιόλ όπου κι αυτό ακόμα το ανθρώπινο σχήμα αλλοιώνεται και γίνεται ασυνήθιστο και ψεύτικο» (Κουκούλας, 1943ε), για την τάση του Κουν να «μυστηροποιεί» έργα που δεν έχουν τέτοια ατμόσφαιρα (Κουκούλας, 1943ι).

Ακόμα και όταν η απόδοση των ηθοποιών είναι ικανοποιητική, αυτό δεν το αποδίδει στη διδασκαλία του Κουν: «Ζήτημα προσεκτικότερης διδασκαλίας; Δεν το πιστεύουμε» (Κουκούλας, 1943η). Θεωρεί ότι η καλή εικόνα των ηθοποιών του Θεάτρου Τέχνης, όταν σπάνια συμβαίνει, οφείλεται στο ότι «ο κόσμος που ερμήνευαν ήταν πιο γνώριμος στην προσωπική πείρα τους», όταν για παράδειγμα είχαν να υποδυθούν νεοελληνικό έργο (Κουκούλας, 1943στ). Όταν βέβαια αντιλαμβάνεται μια αλλαγή, την παραδέχεται: «Μα αυτή τη φορά ο κ. Κουν πέτυχε [...] να λυτρώσει τους μαθητές του από τον δουλικό ζυγό της επίδρασής του» (Κουκούλας, 1943θ),

⁷ Εξάιρεση αποτελεί η επιλογή του έργου του Bernard Shaw, *Δεν μπορείς να ξέρεις*, το οποίο κατά τη γνώμη του δεν αντιστοιχεί στην πνευματική ωριμότητα του κοινού της εποχής. «Χρειάζεται μια αισθητική προπαίδεια και μια πνευματική εξοικείωση, που συχνά δεν υπάρχει ανάμεσό μας» (Κουκούλας, 1943ι)

επιδοκιμάζει την προσπάθεια για ένα θέατρο συνόλου και επιβραβεύει κάθε βήμα προόδου (Κουκούλας, 1943ζ).

Πολλές φορές είναι πολύ σκληρός στην κριτική του και δίκαια κίνησε τη διαμαρτυρία του Κουν. Τον Ιούλιο του 1943 στα *Πειραϊκά Γράμματα* αφιερώνει το μεγαλύτερο μέρος του κριτικού του σημειώματος στην προσπάθεια του Θεάτρου Τέχνης (Κουκούλας, 1943ιβ). Με αφορμή τη χαμηλή κίνηση στις παραστάσεις των Σω και Μπάρρυ, αποδίδει την εμπορική αποτυχία, «στην έλλειψη εμπιστοσύνης του κοινού για το ενδιαφέρον μεν αλλά κάπως ερασιτεχνικό συγκρότημα. Ταυτόχρονα, όπως υποστήριζε, οι παραστάσεις του επαναλάμβαναν “την μονότροπη ερμηνευτική τους μέθοδο”, ενώ είχε χαθεί, στο μεταξύ, και η γοητεία της αρχικής περιέργειας του κόσμου» (Γλυτζουρής, 2016, 67, υποσ. 13). Ακόμα και στην τελευταία κριτική για το έργο του Πιραντέλλο, αμετανόητος και σταθερός, δηλώνει αυστηρά ότι δεν πρόκειται να επιδοκιμάσει τον τρόπο της ερμηνείας της παράστασης, ούτε διαπιστώνει κάποια μεταβολή στη σκηνοθετική μέθοδο του Κουν (Κουκούλας, 1943ιγ και 1943ιδ).

Ό,τι ακολούθησε είναι, λίγο πολύ, γνωστό. Το καλοκαίρι του 1943 εγκαταλείπει την Αθήνα για να εγκατασταθεί στη Θεσσαλονίκη, προκειμένου να αναλάβει τη διεύθυνση του Κρατικού Θεάτρου Θεσσαλονίκης και παραδίδει τη στήλη της θεατρικής κριτικής της *Πρωίας* στον Ν. Γ. Πολίτη, και των *Πειραϊκών Γραμμάτων* στον Αιμίλιο Χουρμούζιο.

Ο Κουκούλας, ένας συνεπής, μορφωμένος, αλλά συντηρητικός κριτικός, αν και κατανόησε τη δυναμική του νέου σχήματος, ενδεχομένως για λόγους προσωπικούς, επαγγελματικής αντιζηλίας από τη μια, εφόσον αυτός ο «ιψενιστής» σε μια εποχή «Ιψενομανίας» δεν επιλεγόταν από τον Κουν για τη μετάφραση των έργων Ίψεν, ενώ επιλεγόταν ο Βάσος Δασκαλάκης (Μόσχος, 2016), αλλά και από αδυναμία να διαισθανθεί την αλλαγή που έφερνε το νέο ριζοσπαστικό σχήμα, δεν αποτύπωσε στις κριτικές του την αποδοχή του στις νεωτεριστικές τάσεις. Αντίθετα, διαρκώς αποθάρρυνε τον Κουν και υπονόμει τη σχέση εμπιστοσύνης δασκάλου-μαθητή, σε σημείο που να προκαλέσει την εύλογη διαμαρτυρία του Κάρολου Κουν, ο οποίος τον Ιούλιο του 1943, με απανωτά κείμενα υπερασπίζεται δυναμικά τις θέσεις του και την αισθητική αντίληψη του Θεάτρου Τέχνης. Οι λόγοι για τη στάση του Λέοντος Κουκούλα δεν είναι γνωστοί, μόνο να εικάσουμε μπορούμε και να τους αποδώσουμε σε προσωπικά κίνητρα και στον συντηρητισμό του. Αυτό που έμεινε, όμως, είναι ότι παρά τις συνεχείς επιθέσεις του, το σχήμα επέζησε ως ο μακροβιότερος, μαζί με το Εθνικό, οργανισμός που δραστηριοποιείται ως τις μέρες μας και η διδασκαλία του Κουν που τόσο επέκρινε στα σημειώματά του, διαμόρφωσε μια από τις δύο βασικές σχολές υποκριτικής στην Ελλάδα του 20^{ου} αιώνα.

Η παρούσα δημοσίευση θέλησε να φωτίσει μια όψη της θεατρικής κριτικής που είναι εν μέρει γνωστή. Το παρελθόν ενός θεατρικού κριτικού, τα στοιχεία της βιογραφίας του, οι κοινωνικές συνθήκες στις οποίες ασκεί την κριτική του, οι ανταγωνισμοί, οι προσωπικές σχέσεις, η κουλτούρα και οι προτιμήσεις του, θέτουν σε μεγάλο βαθμό τα όρια της κριτικής του. Το ίδιο συνέβη και στην περίπτωση του Λέοντα Κουκούλα, ενός αιχμαλώτου του Γκέρλιτς, κριτικού που θαύμαζε τον Ίψεν ως στο τέλος της ζωής του αλλά έσπευδε να αποσυνδέσει κάθε σχέση του αγαπημένου του συγγραφέα με το Γ' Ράιχ (Κουκούλας, 1945), που επιδίωκε τη διαμόρφωση θεατρικής παράδοσης στο ελληνικό θέατρο μέσω του αρχαίου δράματος και του λαϊκού θεάτρου, αλλά αδυνατούσε να κατανοήσει, παρά τις εύστοχες γενικότερα παρατηρήσεις του στην υποκριτική των ηθοποιών, τις νέες τάσεις στη σκηνοθεσία και στην υποκριτική, θαυμάζοντας πιστά την Κοτοπούλη και τώρα μες στην Κατοχή τη διάδοχό της, Κατερίνα Ανδρεάδη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Α. (1918, Ιανουάριος 18/31). «Νέα βιβλία. Γράμματα από τη Γερμανία. Υπό Λέοντος Κουκούλα», *Ελληνικά Φύλλα*.
- Αγγελόπουλος, Τ. (2021). *Θέατρο και πολιτική. Το Κρατικό Θέατρο Θεσσαλονίκης στην Κατοχή. Παραστάσεις- Κριτικές- Αγνωστο αρχειακό υλικό*, εκδ. σοφία.
- Αλεξιάτος, Γ. (2010). *Οι Έλληνες του Γκαίρλιτς 1916-1919*, Εκδοτικός οίκος αδελφών Κυριακίδη.
- Γεωργοπούλου, Δ. Β. (2022). «Λέων Κουκούλας (1894-1967)». *Η θεατρική κριτική στην Αθήνα του Μεσοπολέμου. τ. Γ΄. Τα πρόσωπα*, Αιγόκερως, 120-137.
- Γλυτζουρή, Αν. (2016). «Κάρολος Κουν. “Ο καθένας γύρω από αυτό που αγαπά και πιστεύει.” Πρώιμα κείμενα Κάρολου Κουν γύρω από την τέχνη του θεάτρου (1943-1946)», *Σκηνή* 8, 58-74. <https://ejournals.lib.auth.gr/skene/article/view/5646/5542>
- Δορδανάς, Στρ. (2020). «Το Δ' Σώμα Στρατού κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και η κληρονομιά του Görlitz», στο: Αλέξανδρος-Ανδρέας Κύρτης και Μίλτος Πεχλιβάνος (επιμ.), *Επιτομή των ελληνογερμανικών διασταυρώσεων* <https://comdeg.eu/el/compendium/essay/97299/>
- Καρρά, Κ. (2011, Ιούνιος) «Η θεατρική κριτική στην Αθήνα της κατοχικής περιόδου. Η περίπτωση του Σπύρου Μελά», *Νέα Εστία* 1845, 1164-1173.
- Κουκούλας, Α. (1942, Ιούλιος), «Σχεδιάγραμμα εισαγωγής στην Ιστορία του Θεάτρου», *Πειραιϊκά Γράμματα*, 1, 24-28· (1942, Αύγουστος) 2, 91-93· (1942, Σεπτέμβριος) 3, 142-147. Αναδημοσιεύτηκε εμπλουτισμένο στο περ. *Ο Αιώνας μας*, 1 (Ιανουάριος 1950), 9-11· 2 (Φεβρουάριος 1950), 41-44· 3 (Μάρτιος 1950) 73-76· 4 (Απρίλιος 1950) 102-105· 5 (Μάιος 1950) 137-139. Στη συνέχεια εκδόθηκε ως ανάτυπο του περιοδικού.
- Κουκούλας, Α. (1942α Οκτώβριος 9). «Τα θέατρα. Η Αγριόπαπια του Ίψεν. Η προχθεσινή πρώτη», *Η Πρωία*, 1.
- Κουκούλας, Α. (1942β Νοέμβριος 25). «Τα θέατρα. Σουάνεβιτ. Η προχθεσινή πρώτη», *Η Πρωία*, 2.
- Κουκούλας, Α. (1942γ Δεκέμβριος 17). «Τα θέατρα. Έτσι είναι, αν έτσι νομίζετε. Η προχθεσινή πρώτη», *Η Πρωία*, 2.
- Κουκούλας, Α. (1943α Ιανουάριος 16). «Τα θέατρα. Η γυναίκα-στοιχειό. Η πρώτη του Εθνικού», *Η Πρωία*, 2.
- Κουκούλας, Α. (1943β Ιανουάριος 23). «Αι επιφυλλίδες της Πρωίας. Θεατρική παράδοση», *Η Πρωία*, 1.
- Κουκούλας, Α. (1943γ, Ιανουάριος 27). «Η κριτική του θεάτρου. Ο μισάνθρωπος. Η προχθεσινή πρώτη του Εθνικού», *Η Πρωία*, 2.
- Κουκούλας, Α. (1943δ Ιανουάριος 27). «Τα θέατρα. Ρόσμερσχολμ. Η προχθεσινή πρώτη», *Η Πρωία*, 2.
- Κουκούλας, Α. (1943ε Φεβρουάριος). «Π. Καλντερόν: Η Γυναίκα στοιχειό, Ε. Ίψεν: Ρόσμερσχολμ – Μικρός Ένολφ», *Πειραιϊκά Γράμματα* 2, 93-96.
- Κουκούλας, Α. (1943στ Μάρτιος 10). «Τα θέατρα. Κωνσταντίνου και Ελένης. Ένα καινούργιο έργο», *Η Πρωία*, 2.
- Κουκούλας, Α. (1943ζ Μάρτιος 31). «Τα θέατρα. Το πρώτο έργο της Φάννυ. Η προχθεσινή πρώτη», *Η Πρωία*, 2.
- Κουκούλας, Α. (1943η Απρίλιος). «Μολιέρου: Σχολείο Γυναικών, Γ. Σεβαστίκογλου: Κωνσταντίνου και Ελένης», *Πειραιϊκά Γράμματα* 4, 190-193.
- Κουκούλας, Α. (1943θ Μάιος). «Ελληνικά και ξένα έργα», *Πειραιϊκά Γράμματα* 5, 247-249.
- Κουκούλας, Α. (1943ι Ιούνιος 12). «Τα θέατρα. Δε φταίει το αστέρι μας. Η προχθεσινή πρώτη», *Η Πρωία*, 2.
- Κουκούλας, Α. (1943ια Ιούνιος 30). «Τα θέατρα. Δεν μπορείς να ξέρεις. Η προχθεσινή πρώτη», *Η Πρωία*, 2.
- Κουκούλας, Α. (1943ιβ Ιούλιος). «Ζακ Ντεβάλ: Για ένα όμορφο κορίτσι, κωμωδία. Ιμπεκόβεν - Βερχόφεν: Ένα τραγούδι – μια ζωή, κωμωδία. Η προσπάθεια του Θεάτρου Τέχνης. Δ. Ψαθά: Ελαφρόμυαλοι, κωμωδία. Π. Καγιά: Μ' αγαπάει το τέρας, κωμωδία. Πειραιϊκά Γράμματα 7, 52-55.
- Κουκούλας, Α. (1943ιγ Αύγουστος 1). «Τα θέατρα. Ο άνθρωπος το κτήνος και η αρετή. Η προχθεσινή πρώτη», *Η Πρωία*, 2.

- Κουκούλας, Λ. (1943ιδ Αύγουστος). « Η ζωή του θεάτρου. Παύλου Παλαιολόγου: *Ο κόσμος που έρχεται*, κωμωδία. Σπύρου Μελά: *Λάζαρος Β΄*, κωμωδία. Λ. Πιραντέλλο: *Ο άνθρωπος, το κτήνος και η αρετή*, κωμωδία. Γιοχαν Βαζάρν: *Ο τελευταίος χορός*, κωμωδία», *Πειραιϊκά Γράμματα* 8, 108-111.
- Κουκούλας, Λ. (1945, Νοέμβριος 1). «Ο Ίψεν και το τρίτο Ράιχ», *Νέα Εστία*, 441. 966-967. Αναδημοσίευση στο Λ. Κουκούλας Λ. (1998). *Πώς βλέπει ο ποιητής* (προλ.) Εύα Γεωργουσοπούλου, (επιλ.) Θανάσης Νιάρχος, Καστανιώτης.
- Κουν, Κ. (1943 Ιουλίου 20). «Θεατρικά νέα», *Αθηναϊκά νέα*.
- Μιχαλόπουλος, Π., (2018). *Το Εθνικό Θέατρο στη δεκαετία 1940-1950. Οι διοικήσεις, το καλλιτεχνικό έργο και η θέση του σκηνοθέτη*, Κάπα εκδοτική.
- Μόσχος, Γ. (2016). *Ο Ερρίκος Ίψεν στην ελληνική σκηνή*, Αμολγός.
- Σταυρακοπούλου, Α. (2023). «Ανάμεσα σε γλώσσα και έθνη. Ο Λέων Κουκούλας ως μεταφραστής του Ίψεν», *Η πρόσληψη του Ίψεν στην Ελλάδα. Έμφυλες οπτικές και μεταφραστικές προσεγγίσεις*, Κάπα Εκδοτική.

Βιογραφικό: Η Κατερίνα Καρρά διδάσκει στο Τμήμα Θεατρικών Σπουδών του ΕΚΠΑ. Στο ίδιο τμήμα εκπόνησε μεταδιδακτορική έρευνα. Είναι διδάκτορας του Τμήματος Θεάτρου της Σχολής Καλών Τεχνών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, πτυχιούχος Θεάτρου και Ελληνικής Φιλολογίας του ίδιου πανεπιστημίου και αριστούχος απόφοιτος της Εθνικής Σχολής Δημόσιας Διοίκησης. Έχει επίσης παρακολουθήσει μαθήματα θεατρολογίας και νεοελληνικής φιλολογίας στο Ελεύθερο Πανεπιστήμιο του Βερολίνου. Στο επαγγελματικό θέατρο έχει συνεργαστεί με το Εθνικό Θέατρο, το Κρατικό Θέατρο Βορείου Ελλάδος και τη νέα Σκηνή του Λευτέρη Βογιατζή. Επίσης, έχει διδάξει στο Τμήμα Θεατρικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Πατρών.

Στοιχεία επικοινωνίας: E-mail < katkarra@gmail.com >